

علمی پژوهشی

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهد تهران)

محمد رضا حشمتی^۱، اسدالله بابایی فر^{۲*}

چکیده

تاریخ دریافت:

۰۸ اردیبهشت ۱۴۰۴

گسترش فناوری‌های دیجیتال و استفاده گسترده از فضای مجازی، سبک زندگی و تعاملات اجتماعی دانشجویان را به طور چشم‌گیری تحت تأثیر قرار داده است. در کنار کارکردهای مثبت، استفاده افراطی از این فضا می‌تواند پیامدهای روانی-اجتماعی نامطلوبی از جمله بیگانگی اجتماعی به همراه داشته باشد. هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی با تأکید بر نقش میانجی حمایت اجتماعی در میان دانشجویان دانشگاه شاهد تهران است. این پژوهش به روش پیمایشی و با رویکرد کمی انجام شد. نمونه آماری شامل ۳۸۴ نفر از دانشجویان بود که به روش تصادفی طبقه‌ای انتخاب شدند. داده‌ها با استفاده از پرسش‌نامه‌های استاندارد اعتیاد به اینترنت، بیگانگی اجتماعی و حمایت اجتماعی ادراک شده گردآوری و با آزمون‌های آماری تحلیل شدند. نتایج نشان داد اعتیاد به فضای مجازی به طور مستقیم و غیرمستقیم از طریق کاهش حمایت اجتماعی، موجب افزایش بیگانگی اجتماعی می‌شود. تقویت حمایت اجتماعی می‌تواند نقش مؤثری در کاهش این پیامدها داشته باشد.

تاریخ پذیرش:

۳۰ مرداد ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

اعتیاد به فضای مجازی؛

بیگانگی اجتماعی؛

حمایت اجتماعی؛

دانشجویان

مقدمه

در عصر دیجیتال، استفاده از فضای مجازی به بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی روزمره انسان‌ها تبدیل شده است و نقش مهمی در شکل‌دهی به الگوهای ارتباطی، تعاملات اجتماعی و سبک زندگی افراد ایفا می‌کند. با این حال، هم‌زمان با گسترش روزافزون این فضا، نگرانی‌ها درباره پیامدهای روانی و اجتماعی استفاده افراطی از آن نیز افزایش یافته است. یکی از مهم‌ترین این پیامدها، اعتیاد به فضای مجازی است؛ پدیده‌ای که به استفاده مفرط، کنترل نشده و سواسی از اینترنت و شبکه‌های دیجیتال اشاره دارد و می‌تواند عملکرد فرد را در حوزه‌های روانی، اجتماعی و تحصیلی مختل کند (Wei et al., 2025). یکی از پیامدهای اجتماعی مهم اعتیاد به فضای مجازی، بیگانگی اجتماعی است. بیگانگی اجتماعی به وضعیتی اطلاق می‌شود که فرد در آن احساس انزوا، جدایی از دیگران و کاهش تعلق اجتماعی را تجربه می‌کند؛ وضعیتی

^۱دکترای جامعه‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم انسانی، دانشگاه کاشان، ایران.

^۲دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم انسانی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران. (نویسنده مسئول)

که اغلب در نتیجه کاهش تعاملات واقعی، ضعف مشارکت اجتماعی و جایگزینی روابط چهره‌به‌چهره با تعاملات مجازی شکل می‌گیرد (Lin et al., 2018). شواهد پژوهشی نشان می‌دهد که استفاده افراطی از فضای مجازی می‌تواند از طریق محدود کردن ارتباطات واقعی و تضعیف پیوندهای اجتماعی، زمینه‌ساز تشدید احساس بیگانگی در میان افراد شود. اهمیت بررسی این رابطه در میان دانشجویان دوچندان است؛ زیرا دانشجویان به دلیل دسترسی گسترده به اینترنت، فشارهای تحصیلی و اجتماعی و قراردادن در مرحله‌ای حساس از رشد اجتماعی و هویتی، بیش از سایر گروه‌ها در معرض پیامدهای منفی اعتیاد به فضای مجازی قرار دارند. در این میان، توجه به عوامل محافظتی که می‌توانند از شدت این پیامدها بکاهند، اهمیت ویژه‌ای دارد. یکی از مهم‌ترین این عوامل، حمایت اجتماعی است. حمایت اجتماعی به ادراک فرد از در دسترس بودن منابع عاطفی، اطلاعاتی و ابزاری از سوی خانواده، دوستان و نهادهای اجتماعی اشاره دارد. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که سطوح بالاتر حمایت اجتماعی می‌تواند اثرات منفی اعتیاد به فضای مجازی را تضعیف کرده و از پیامدهای نامطلوب آن بر روابط بین‌فردی و احساس تعلق اجتماعی بکاهد (Chen et al., 2025). به‌ویژه، حمایت خانوادگی و تحصیلی می‌تواند نقش مهمی در کاهش آسیب‌های روانی و اجتماعی دانشجویان ایفا کند. مطالعات تجربی مختلف نشان داده‌اند که حمایت اجتماعی می‌تواند به صورت مستقیم و غیرمستقیم در کاهش اعتیاد به فضای مجازی و پیامدهای آن مؤثر باشد. برای مثال، یافته‌ها حاکی از آن است که حمایت اجتماعی از طریق بهبود تنظیم هیجانی و تقویت روابط بین‌فردی، می‌تواند از شدت وابستگی به اینترنت بکاهد (Sangani et al., 2019). همچنین، پژوهش‌هایی نشان داده‌اند که حمایت اجتماعی از طریق افزایش تاب‌آوری و کاهش فشارهای روانی، نقش مهمی در کاهش استفاده افراطی از اینترنت ایفا می‌کند (Cui & Chi, 2021). از منظر نظری نیز، دیدگاه‌هایی مانند نظریه سنجش اجتماعی تأکید دارند که احساس مورد حمایت بودن، از طریق تقویت ارزشمندی فرد، می‌تواند مانع گرایش افراطی به فضای مجازی شود (Lin et al., 2018). با وجود رشد فزاینده پژوهش‌ها در این حوزه، بخش قابل توجهی از مطالعات پیشین، رابطه میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی را به صورت مستقیم و خطی بررسی کرده‌اند و کمتر به سازوکارهای میانجی‌گر روانی-اجتماعی، به‌ویژه حمایت اجتماعی، توجه داشته‌اند. افزون بر این، در بسیاری از تحقیقات، تمایزی میان منابع مختلف حمایت اجتماعی (خانواده، دوستان و نهادهای آموزشی) قائل نشده‌اند و نقش هر یک از این منابع به‌طور

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمد رضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

مستقل مورد بررسی قرار نگرفته است (Chu et al., 2021). همچنین، غلبه طرح‌های مقطعی در این مطالعات، امکان تبیین دقیق روابط علی را محدود کرده است (Yang, 2020). از سوی دیگر، پژوهش‌های اندکی به تحلیل ساختاری و جامعه‌شناختی حمایت اجتماعی پرداخته‌اند و اغلب تمرکز مطالعات بر سطح فردی و روان‌شناختی باقی مانده است. این در حالی است که بررسی نقش حمایت اجتماعی در چارچوبی اجتماعی و نهادی، می‌تواند درک جامع‌تری از چگونگی شکل‌گیری بیگانگی اجتماعی در بستر اعتیاد به فضای مجازی فراهم کند. با توجه به این شکاف‌های نظری و تجربی، انجام پژوهشی که به بررسی رابطه میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی با تأکید بر نقش میانجی حمایت اجتماعی بپردازد، ضروری به نظر می‌رسد. این ضرورت به‌ویژه در میان دانشجویان دانشگاه شاهد، به دلیل ویژگی‌های آموزشی، اجتماعی و فرهنگی خاص این جامعه آماری، اهمیت بیشتری می‌یابد. بر اساس این، سؤال اصلی پژوهش حاضر به شرح زیر مطرح می‌شود: آیا اعتیاد به فضای مجازی بر بیگانگی اجتماعی دانشجویان دانشگاه شاهد تأثیر دارد و آیا حمایت اجتماعی می‌تواند در این رابطه نقش میانجی ایفا کند؟

پیشینه تجربی

بررسی مطالعات داخلی نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، توجه پژوهشگران ایرانی به پیامدهای روانی و اجتماعی اعتیاد به فضای مجازی به‌طور چشم‌گیری افزایش یافته است. در جدیدترین پژوهش‌ها، (Saadati & Ghalich 2025) با بررسی رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی در میان دانش‌آموزان، نشان داد که استفاده افراطی از اینترنت با افزایش احساس بیگانگی اجتماعی رابطه مثبت و معناداری دارد. یافته‌های این پژوهش بر نقش مخرب استفاده کنترل‌نشده از فضای مجازی در تضعیف پیوندهای اجتماعی تأکید می‌کند. (Hosseini 2024) نیز با تمرکز بر عوامل شناختی-هیجانی، نشان داد که دلبستگی ناایمن و چشم‌انداز زمانی منفی از پیش‌بین‌های مهم اعتیاد به اینترنت در میان دانشجویان هستند که می‌توانند زمینه‌ساز مشکلات اجتماعی و انزوای فردی شوند.

در حوزه نقش عوامل اجتماعی، (Geround & Nazari, 2022) با مرور نظام‌مند مطالعات داخلی نشان دادند که متغیرهایی نظیر حمایت اجتماعی پایین، ضعف سرمایه اجتماعی و مشکلات خانوادگی از مهم‌ترین پیش‌بین‌های اعتیاد به اینترنت در جامعه ایرانی به‌شمار می‌روند. در همین راستا، (Pournaghash Tehrani & Khaki Sediq, 2022) نشان دادند

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

که حمایت اجتماعی ادراک‌شده، نقش میانجی معناداری در رابطه بین سبک دلبستگی ناایمن و اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی ایفا می‌کند. یافته‌های آنان بیان‌گر آن است که وجود منابع حمایتی می‌تواند اثر عوامل خطر فردی را بر گرایش به استفاده افراطی از فضای مجازی کاهش دهد. همچنین، Mousavi Seyed-olah, (2020) با بررسی شیوع اعتیاد به اینترنت در میان نوجوانان، نشان دادند که استفاده بیش از حد از شبکه‌های اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل مرتبط با اعتیاد اینترنتی است که می‌تواند پیامدهای اجتماعی نامطلوبی به همراه داشته باشد. یوسفی و همکاران (۱۳۹۸) نیز دریافتند که حمایت اجتماعی ادراک‌شده رابطه منفی و معناداری با اعتیاد به اینترنت دارد و در کنار عزت‌نفس، نقش پیش‌بین مهمی در تبیین این پدیده ایفا می‌کند.

در مجموع، پیشینه داخلی نشان می‌دهد که اگرچه رابطه اعتیاد به فضای مجازی با پیامدهای اجتماعی و روانی به خوبی بررسی شده است، اما پژوهش‌هایی که به طور هم‌زمان به بیگانگی اجتماعی و نقش میانجی حمایت اجتماعی بپردازند، همچنان محدود هستند و اغلب مطالعات یا بر پیش‌بین‌های فردی تمرکز داشته‌اند یا نقش حمایت اجتماعی را به صورت غیرمستقیم بررسی کرده‌اند.

در حوزه مطالعات خارجی، پژوهش‌های جدیدتر نیز بر اهمیت حمایت اجتماعی در کاهش پیامدهای منفی اعتیاد به اینترنت تأکید دارند. میو^۱ و همکاران (۲۰۲۴) نشان دادند که حمایت اجتماعی می‌تواند نقش محافظتی مهمی در برابر پیامدهای شدید اعتیاد به اینترنت، از جمله افکار خودکشی، ایفا کند. همچنین، لیو^۲ و همکاران (۲۰۲۲) در مطالعه‌ای بر دانشجویان سال اول دانشگاه دریافتند که حمایت اجتماعی نه تنها به صورت مستقیم، بلکه از طریق کاهش استرس تحصیلی نیز به کاهش اعتیاد به اینترنت منجر می‌شود. این یافته‌ها بر نقش سازوکارهای میانجی در رابطه بین حمایت اجتماعی و اعتیاد به اینترنت دلالت دارند. در مطالعات سال‌های اخیر، شنگ^۳ و همکاران (۲۰۲۲) نشان دادند که حمایت اجتماعی می‌تواند به طور جزئی اثرات منفی ترومای دوران کودکی بر اعتیاد به اینترنت را کاهش دهد. همچنین، ینگ^۴ و

1 Miao

2 Liu

3 Sheng

4 Ying

همکاران (۲۰۲۲) و هوانگ^۱ و همکاران (۲۰۲۲) تأکید کردند که حمایت اجتماعی ادراک شده نقش مستقیم و معناداری در کاهش گرایش به اعتیاد اینترنتی در میان نوجوانان و دانشجویان دارد. از سوی دیگر، (Cho et al. 2021) و (Huang et al. 2021) نشان دادند که حمایت اجتماعی می‌تواند از طریق کاهش اعتیاد به اینترنت، پیامدهای منفی دیگری مانند زورگویی سایبری و مشکلات هویتی را تعدیل کند. افزون بر این، (Cui et al. 2021) در چندین مطالعه، نقش میانجی حمایت اجتماعی را در ارتباط بین عوامل روان‌شناختی منفی و اعتیاد اینترنتی تأیید کردند.

در مطالعات قدیمی‌تر، Lin et al. (۲۰۱۸) با تفکیک حمایت اجتماعی آنلاین و آفلاین نشان دادند که هر دو نوع حمایت با کاهش اعتیاد به اینترنت مرتبط هستند، اما حمایت آفلاین نقش قوی‌تری در کاهش پیامدهای اجتماعی دارد. همچنین، Sangani et al. (۲۰۱۹) نشان دادند که حمایت اجتماعی از طریق کاهش آلکسیتیمیا، اثر غیرمستقیمی بر کاهش اعتیاد به اینترنت دارد. در نهایت، پژوهش‌هایی مانند (Hui Ling ۲۰۱۲) و (Gao et al. ۲۰۱۶) بر نقش میانجی متغیرهایی نظیر تنهایی، رویدادهای زندگی و حمایت اجتماعی در تبیین پیامدهای روانی-اجتماعی اعتیاد اینترنتی تأکید کرده‌اند.

مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اغلب مطالعات داخلی و خارجی، رابطه اعتیاد به فضای مجازی را با پیامدهای روانی و اجتماعی مختلف بررسی کرده‌اند و به نقش محافظتی حمایت اجتماعی اشاره داشته‌اند. با این حال، چند شکاف اساسی در ادبیات پژوهش وجود دارد: نخست، در پژوهش‌های داخلی، بررسی هم‌زمان اعتیاد به فضای مجازی، بیگانگی اجتماعی و حمایت اجتماعی در قالب یک مدل میانجی‌گرانه کم‌تر مورد توجه قرار گرفته است. دوم، بسیاری از مطالعات بر پیامدهای فردی تمرکز داشته‌اند و تحلیل جامعه‌شناختی بیگانگی اجتماعی در بستر دانشگاهی کم‌تر دیده می‌شود. سوم، نقش حمایت اجتماعی اغلب به صورت کلی بررسی شده و تفکیک آن به‌عنوان یک سازوکار میانجی در رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی کم‌تر به‌طور تجربی آزمون شده است.

¹ Huang

بر اساس این، نوآوری پژوهش حاضر در آن است که با تمرکز بر دانشجویان دانشگاه شاهد، رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی را در قالب یک مدل میانجی‌گرانه با تأکید بر حمایت اجتماعی بررسی می‌کند. این پژوهش با بهره‌گیری از چارچوب نظری ترکیبی و مدل‌یابی معادلات ساختاری، تلاش می‌کند خلأ موجود در ادبیات داخلی را پوشش داده و شواهد تجربی جدیدی برای تبیین نقش حمایت اجتماعی در کاهش پیامدهای اجتماعی اعتیاد به فضای مجازی ارائه دهد.

ادبیات پژوهش

۱. نظریه وابستگی رفتاری و اعتیاد به فضای مجازی

نظریه وابستگی رفتاری^۱ اعتیاد به فضای مجازی را در زمره رفتارهای اعتیادی غیرماده‌ای قرار می‌دهد. براساس نظریه وابستگی رفتاری، اعتیاد به فضای مجازی در زمره اعتیادهای غیرماده‌ای قرار می‌گیرد که در آن فرد بدون مصرف هرگونه ماده شیمیایی، صرفاً از طریق درگیری مداوم و افراطی با فعالیت‌های آن‌لاین دچار وابستگی می‌شود. در این نوع اعتیاد، رفتار اعتیادی به تدریج به بخشی مرکزی از زندگی فرد تبدیل شده و نقش مهمی در تنظیم هیجان‌ها، افکار و رفتارهای روزمره او ایفا می‌کند. استفاده مکرر از فضای مجازی با فعال‌سازی نظام پاداش مغز همراه است و احساس لذت، کاهش تنش یا رهایی موقت از مشکلات را برای فرد به همراه دارد که این امر زمینه وابستگی روانی را تقویت می‌کند. رفتارهایی که بدون مصرف ماده شیمیایی، اما با فعال‌سازی نظام پاداش مغز، به وابستگی روانی منجر می‌شوند. براساس دیدگاه گریفیتس، اعتیاد رفتاری دارای مؤلفه‌هایی نظیر اشتغال ذهنی، تحمل، علائم ترک، تعارض و عود است (Griffiths, 2005). استفاده افراطی از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی دقیقاً این مؤلفه‌ها را در بر می‌گیرد؛ به گونه‌ای که فرد به تدریج کنترل خود را بر میزان و شیوه استفاده از فضای مجازی از دست می‌دهد. از دیدگاه مارک گریفیتس، اعتیادهای رفتاری از نظر ساختار و پیامدها شباهت زیادی به اعتیادهای مبتنی بر مصرف ماده دارند. وی معتقد است که این نوع اعتیادها دارای مؤلفه‌های مشخصی هستند که بروز هم‌زمان آن‌ها نشان‌دهنده شکل‌گیری رفتار اعتیادی است. یکی از این مؤلفه‌ها اشتغال

¹ Behavioral Addiction Theory

ذهنی است، به گونه‌ای که فرد بخش قابل توجهی از افکار و توجه خود را به فعالیت آن لاین اختصاص می‌دهد. تحمل نیز به افزایش تدریجی مدت یا شدت استفاده برای دستیابی به رضایت اولیه اشاره دارد. علاوه بر این، در صورت محدود شدن یا قطع دسترسی، فرد دچار علائم ترک نظیر اضطراب، تحریک‌پذیری یا بی‌قراری می‌شود. این فرآیند معمولاً با تعارض در حوزه‌های فردی، خانوادگی، تحصیلی یا شغلی همراه است و در نهایت، حتی پس از دوره‌های کنترل یا کاهش مصرف، احتمال عود مجدد رفتار اعتیادی همچنان وجود دارد. از منظر نظریه وابستگی رفتاری، فضای مجازی برای بسیاری از دانشجویان به ابزاری کارآمد جهت گریز موقت از فشارهای روانی، اضطراب‌های تحصیلی و چالش‌های هیجانی روزمره تبدیل می‌شود. استفاده مداوم از شبکه‌های اجتماعی و محیط‌های آن لاین به افراد این امکان را می‌دهد که به‌طور کوتاه‌مدت احساس آرامش، پذیرش و کنترل بیشتری را تجربه کنند. با این حال، تداوم این الگو به تدریج موجب می‌شود که تعاملات مجازی جایگزین روابط واقعی و چهره‌به‌چهره شوند. در چنین شرایطی، فرد به مرور زمان از مشارکت فعال در روابط اجتماعی واقعی فاصله گرفته و ترجیح می‌دهد ارتباطات خود را در بستر فضای مجازی حفظ کند. این روند می‌تواند به کاهش مهارت‌های ارتباطی بین فردی و افت کیفیت روابط اجتماعی منجر شود. علاوه بر این، کاهش تعاملات حضوری، احساس تعلق اجتماعی و همبستگی گروهی را تضعیف می‌کند. پیامد این فرآیند، افزایش احساس تنهایی و انزوای اجتماعی در میان دانشجویان است. شواهد پژوهشی متعدد نشان می‌دهد که اعتیاد به اینترنت با کاهش کیفیت روابط اجتماعی، افزایش اضطراب اجتماعی و کاهش مشارکت اجتماعی همراه است. در مجموع، تداوم وابستگی به فضای مجازی می‌تواند به تضعیف سرمایه اجتماعی و گسست تدریجی پیوندهای اجتماعی واقعی منجر شود (Kamran et al., 2024). بنابراین، براساس نظریه وابستگی رفتاری، می‌توان انتظار داشت که اعتیاد به فضای مجازی با کاهش تعاملات واقعی و تضعیف پیوندهای اجتماعی، زمینه‌ساز شکل‌گیری و تشدید بیگانگی اجتماعی در میان دانشجویان شود و آنان را به تدریج از مشارکت فعال در روابط اجتماعی و احساس تعلق به جامعه دور کند.

۲. نظریه بیگانگی اجتماعی سیمن

مفهوم بیگانگی اجتماعی ریشه‌ای عمیق در نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی دارد و از مفاهیم کلیدی در تبیین رابطه فرد با جامعه محسوب می‌شود. در این میان، ملوین سیمن بیگانگی را به‌عنوان سازه‌ای چندبعدی تعریف می‌کند که

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

صرفاً به احساس تنهایی محدود نمی‌شود، بلکه ابعاد گسترده‌تری از تجربه زیسته فرد را در بر می‌گیرد. از دیدگاه وی، بیگانگی اجتماعی متشکل از پنج مؤلفه اساسی شامل بی‌قدرتی، بی‌معنایی، بی‌هنجاری، انزوا و بی‌هویتی است. بی‌قدرتی به احساسی اشاره دارد که فرد تصور می‌کند کنترلی بر نتایج کنش‌های اجتماعی خود ندارد و تصمیمات مهم زندگی‌اش تحت تأثیر نیروهای بیرونی است. بی‌معنایی زمانی شکل می‌گیرد که فرد نتواند برای رفتارها و نقش‌های اجتماعی خود معنا و هدف مشخصی بیابد. بی‌هنجاری بیان‌گر تضعیف یا فروپاشی هنجارهای اجتماعی و ناتوانی فرد در پیش‌بینی رفتارهای اجتماعی است. انزوا به فاصله‌گیری عاطفی و اجتماعی فرد از گروه‌ها و شبکه‌های اجتماعی اشاره دارد و بی‌هویتی زمانی رخ می‌دهد که فرد احساس کند هویت اجتماعی روشنی ندارد یا از نقش‌های اجتماعی خود بیگانه شده است (یوسفی و همکاران، ۲۰۲۵). از دیدگاه **ملوین سیمن**، بیگانگی اجتماعی زمانی شکل می‌گیرد که فرد احساس کند توان برقراری رابطه‌ای مؤثر و معنادار با ساختارهای اجتماعی پیرامون خود را ندارد. در چنین شرایطی، کنش‌های فرد فاقد معنا و تأثیرگذاری تلقی می‌شوند و او جایگاه مشخص و پایداری برای خود در نظام اجتماعی احساس نمی‌کند. این وضعیت می‌تواند به بروز پیامدهای منفی روانی و اجتماعی گسترده‌ای برای فرد و در سطحی وسیع‌تر برای جامعه منجر شود (سعادت، ۲۰۲۵).

در بستر دانشگاهی، دانشجویانی که زمان زیادی را در فضای مجازی سپری می‌کنند، اغلب مشارکت کم‌تری در فعالیت‌های گروهی، تعاملات دانشگاهی و روابط اجتماعی واقعی دارند. این کاهش مشارکت، به تدریج احساس انزوا و گسست از محیط اجتماعی را تقویت می‌کند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که وابستگی شدید به اینترنت می‌تواند با مؤلفه‌های بیگانگی اجتماعی، به‌ویژه انزوا و بی‌معنایی، همبستگی بالایی داشته باشد (Arbabzadeh et al., 2022). از این منظر، نظریه سیمن، چارچوبی مفهومی برای تبیین پیامدهای اجتماعی اعتیاد به فضای مجازی فراهم می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه استفاده افراطی از فناوری‌های دیجیتال می‌تواند به تضعیف پیوندهای اجتماعی و افزایش احساس بیگانگی منجر شود.

۳. نظریه حمایت اجتماعی و مدل بافر استرس

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

نظریه حمایت اجتماعی یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های نظری در تبیین سلامت روان و سازگاری اجتماعی افراد است. حمایت اجتماعی به ادراک فرد از در دسترس بودن منابع عاطفی، اطلاعاتی و ابزاری از سوی دیگران اشاره دارد. براساس مدل «بافر استرس»^۱، حمایت اجتماعی می‌تواند اثرات منفی عوامل استرس‌زا را بر سلامت روان کاهش دهد. حمایت اجتماعی می‌تواند با تعدیل و کاهش اثرات منفی رویدادها و عوامل استرس‌زا، از سلامت روان فرد محافظت کند. به بیان دیگر، در شرایط فشارزا، زمانی که فرد احساس می‌کند از حمایت اجتماعی کافی برخوردار است، ارزیابی او از موقعیت استرس‌زا کم‌تر تهدیدکننده خواهد بود. این حمایت می‌تواند با افزایش احساس امنیت روانی، تقویت حس کنترل بر شرایط و ارتقاء احساس کارآمدی فردی، توانایی مقابله مؤثر با استرس را افزایش دهد. در نتیجه، احتمال بروز پیامدهای منفی روان‌شناختی نظیر اضطراب، افسردگی و احساس درماندگی کاهش می‌یابد (Cohen & Wills, 1985). در چارچوب مدل بافر استرس، اعتیاد به فضای مجازی به‌عنوان یک منبع بالقوه استرس‌زا در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند تعادل روانی و اجتماعی فرد را بر هم بزند. استفاده افراطی و کنترل‌نشده از فضای مجازی اغلب با پیامدهایی نظیر کاهش تعاملات واقعی، افت کیفیت روابط اجتماعی، افزایش احساس تنهایی و درنهایت بیگانگی اجتماعی همراه است. این پیامدها به‌ویژه در میان دانشجویان که با فشارهای تحصیلی، نگرانی‌های شغلی و چالش‌های هویتی مواجه‌اند، نمود بیشتری پیدا می‌کند. باین‌حال، براساس این مدل، حمایت اجتماعی ادراک شده می‌تواند نقش یک عامل محافظتی مؤثر را ایفا کند. زمانی که فرد احساس می‌کند منابع حمایتی قابل اتکایی از سوی خانواده، دوستان یا دیگر افراد مهم زندگی در دسترس دارد، اثرات منفی عوامل استرس‌زا تضعیف می‌شود. این حمایت می‌تواند از طریق افزایش احساس امنیت روانی، تقویت عزت‌نفس و ارتقاء توانایی مقابله با فشارهای روانی عمل کند. در چنین شرایطی، حتی اگر فرد با سطحی از اعتیاد به فضای مجازی مواجه باشد، وجود حمایت اجتماعی قوی می‌تواند مانع از تبدیل این وابستگی به پیامدهای شدید روانی و اجتماعی، از جمله بیگانگی اجتماعی، شود. به بیان دیگر، حمایت اجتماعی به فرد کمک می‌کند تا نیازهای عاطفی و ارتباطی خود را از مسیرهای سالم‌تر و واقعی‌تری تأمین کند و وابستگی افراطی به تعاملات مجازی کاهش یابد (نامنی، ۲۰۲۵). پژوهش‌های تجربی متعدد نشان داده‌اند که حمایت اجتماعی ادراک شده نه تنها به‌طور مستقیم با کاهش میزان اعتیاد به اینترنت و فضای مجازی مرتبط است، بلکه می‌تواند به‌عنوان یک متغیر میانجی یا تعدیل‌گر در رابطه بین اعتیاد

¹ Stress Buffering Mode

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

به فضای مجازی و پیامدهای روانی — اجتماعی آن عمل کند. به این معنا که سطوح بالاتر حمایت اجتماعی، شدت تأثیر منفی اعتیاد به فضای مجازی بر بیگانگی اجتماعی، اضطراب و احساس انزوا را به‌طور معناداری کاهش می‌دهد. در مجموع، این چارچوب نظری بر اهمیت نقش حمایت اجتماعی در پیشگیری و کاهش پیامدهای منفی اعتیاد به فضای مجازی تأکید می‌کند (Kamran et al., 2024). در محیط دانشگاهی، حمایت اجتماعی نقش مهمی در ارتقاء سازگاری روانی و اجتماعی دانشجویان ایفا می‌کند. حمایت خانواده می‌تواند با ایجاد احساس امنیت عاطفی و پایداری روانی، زمینه‌ی تمرکز بهتر دانشجو را بر فعالیت‌های تحصیلی فراهم کند. همچنین، حمایت دوستان از طریق همدلی، درک متقابل و تعاملات مثبت، به تقویت روابط بین‌فردی و کاهش احساس تنهایی کمک می‌کند. نقش اساتید نیز در ایجاد فضای حمایتی، از طریق راهنمایی علمی و تشویق، در افزایش اعتمادبه‌نفس و احساس ارزشمندی دانشجویان قابل توجه است. مجموع این منابع حمایتی می‌تواند احساس تعلق اجتماعی دانشجویان را به محیط دانشگاه افزایش دهد. افزایش تعلق اجتماعی، به نوبه خود، احتمال کناره‌گیری و انزوای اجتماعی را کاهش می‌دهد. در چنین شرایطی، دانشجو کم‌تر به تعاملات مجازی افراطی به‌عنوان جایگزین روابط واقعی وابسته می‌شود. از این‌رو، حمایت اجتماعی می‌تواند پیامدهای منفی اعتیاد به فضای مجازی را تعدیل کند. بنابراین، نظریه حمایت اجتماعی چارچوبی مناسب برای تبیین نقش میانجی این متغیر در رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی فراهم می‌کند.

چارچوب نظری پژوهش

براساس مبانی نظری مطرح‌شده، چارچوب نظری پژوهش حاضر بر تلفیق سه رویکرد نظری اصلی استوار است. نخست، نظریه وابستگی رفتاری که اعتیاد به فضای مجازی را به‌عنوان یک رفتار اعتیادی غیرماده‌ای در نظر می‌گیرد و آن را عاملی مؤثر در تضعیف تعاملات واقعی و روابط اجتماعی فرد می‌داند. براساس این دیدگاه، درگیری افراطی با فضای مجازی می‌تواند به کاهش ارتباطات چهره‌به‌چهره و افت کیفیت روابط اجتماعی منجر شود. دوم، نظریه بیگانگی اجتماعی سیمن که بیگانگی اجتماعی را به‌عنوان پیامد اجتماعی این وابستگی تبیین می‌کند. از منظر این نظریه، کاهش تعاملات اجتماعی معنادار و احساس گسست از ساختارهای اجتماعی، زمینه‌ساز شکل‌گیری احساس بی‌قدرتی، انزوا و کاهش تعلق اجتماعی در افراد می‌شود. در این چارچوب، اعتیاد به فضای مجازی می‌تواند شرایطی را فراهم کند که فرد به تدریج از

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

شبکه‌های اجتماعی واقعی فاصله گرفته و دچار بیگانگی اجتماعی شود. سوم، نظریه حمایت اجتماعی و مدل بافر استرس که نقش حمایت اجتماعی را به‌عنوان یک عامل محافظتی و میانجی در این رابطه مورد تأکید قرار می‌دهد. براساس این رویکرد، حمایت اجتماعی ادراک‌شده می‌تواند اثرات منفی عوامل استرس‌زا، از جمله اعتیاد به فضای مجازی را کاهش دهد. وجود منابع حمایتی مؤثر از سوی خانواده، دوستان و دیگر افراد معنادار، با تقویت پیوندهای اجتماعی و افزایش احساس تعلق، توانایی فرد را در مقابله با پیامدهای روانی و اجتماعی وابستگی به فضای مجازی افزایش می‌دهد. در مجموع، در چارچوب نظری پژوهش حاضر، اعتیاد به فضای مجازی به‌طور مستقیم موجب افزایش بیگانگی اجتماعی می‌شود؛ اما حمایت اجتماعی ادراک‌شده می‌تواند این رابطه را تضعیف کرده و به‌عنوان متغیر میانجی و تعدیل‌کننده عمل کند. به بیان دیگر، حمایت اجتماعی از طریق تقویت روابط اجتماعی واقعی و ارتقاء احساس تعلق اجتماعی، مانع از آن می‌شود که استفاده افراطی از فضای مجازی به بیگانگی اجتماعی در میان دانشجویان منجر شود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی از نوع همبستگی است که به صورت مقطعی انجام شده است. هدف اصلی پژوهش بررسی رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی و همچنین آزمون نقش میانجی حمایت اجتماعی در این رابطه است. با توجه به ماهیت متغیرها و ضرورت بررسی روابط مستقیم و غیرمستقیم میان آن‌ها، از رویکرد مدلیابی معادلات ساختاری استفاده شده است.

جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه شاهد تهران در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ به تعداد ۵۹۲۸ نفر است. انتخاب این جامعه آماری به این دلیل صورت گرفت که دانشجویان، به دلیل دسترسی گسترده به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، مواجهه با فشارهای تحصیلی و اجتماعی و قراردادن در مرحله‌ای حساس از رشد اجتماعی و هویتی، بیش از سایر گروه‌ها در معرض پیامدهای روانی و اجتماعی استفاده افراطی از فضای مجازی قرار دارند. همچنین، همگن بودن نسبی این گروه از نظر شرایط آموزشی، امکان کنترل بهتر متغیرهای مداخله‌گر را فراهم می‌کند.

حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران و با در نظر گرفتن سطح اطمینان ۹۵ درصد و میزان خطای ۰,۰۵، برابر با ۳۸۴ نفر تعیین شد. نمونه‌گیری به روش تصادفی طبقه‌ای نسبتی انجام گرفت؛ به این صورت که ابتدا دانشکده‌ها و سپس جنسیت به‌عنوان طبقات نمونه‌گیری در نظر گرفته شدند و سهم هر طبقه متناسب با حجم آن در جامعه آماری مشخص گردید تا نمایندگی واقعی گروه‌های مختلف در نمونه حفظ شود.

معیارهای ورود به پژوهش شامل اشتغال به تحصیل دانشگاه شاهد، داشتن دسترسی فعال به اینترنت، عضویت در حداقل یک شبکه اجتماعی و تمایل آگاهانه به مشارکت در پژوهش بود. در مقابل، پرسش‌نامه‌هایی که به‌طور ناقص تکمیل شده بودند، پاسخ‌دهندگان که الگوی پاسخ‌دهی غیرواقعی داشتند و افرادی که کم‌تر از یک ساعت در روز از فضای مجازی استفاده می‌کردند، از مطالعه کنار گذاشته شدند. همچنین، اطلاعات جمعیت‌شناختی شامل سن، جنسیت، وضعیت تأهل و وضعیت تحصیلی شرکت‌کنندگان گردآوری شد تا امکان تحلیل دقیق‌تر تفاوت‌های گروهی فراهم شود.

برای گردآوری داده‌ها از سه ابزار استاندارد و معتبر استفاده شد. اعتیاد به فضای مجازی با استفاده از پرسش‌نامه کوتاه اعتیاد به اینترنت یانگ (s-IAT) شامل ۱۲ گویه سنجیده شد. بیگانگی اجتماعی با نسخه کوتاه مقیاس بیگانگی اجتماعی کینتز مشتمل بر ۱۵ گویه اندازه‌گیری گردید. همچنین، حمایت اجتماعی ادراک‌شده با پرسش‌نامه حمایت اجتماعی زیمت (MSPSS) شامل ۱۲ گویه در سه بُعد حمایت خانواده، دوستان و افراد مهم زندگی ارزیابی شد. تمامی پرسش‌نامه‌ها براساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت (از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم) نمره‌گذاری شدند و به دلیل حجم مناسب و اعتبارسنجی‌های قبلی، برای استفاده در محیط دانشگاهی مناسب تشخیص داده شدند.

برای بررسی روایی ابزارهای پژوهش، ابتدا روایی محتوایی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از نظر سه نفر از متخصصان حوزه علوم اجتماعی و روان‌شناسی تأیید شد. سپس، روایی سازه با بهره‌گیری از تحلیل عاملی تأییدی و با استفاده از نرم‌افزار PLS مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاصل از تحلیل عاملی نشان داد که مقادیر میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) برای تمامی سازه‌ها بیش از ۰,۵۰ و مقادیر پایایی مرکب نیز بالاتر از ۰,۷۰ هستند که این امر بیان‌گر روایی همگرایی مناسب و پایایی مطلوب سازه‌ها است. همچنین، پایایی ابزارهای پژوهش با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه شد. براساس

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

نتایج جدول شماره ۱، مقدار آلفای کرونباخ برای سازه اعتیاد به اینترنت برابر با ۰,۹۴۴، برای بیگانگی اجتماعی ۰,۹۵۷ و برای حمایت اجتماعی ادراک شده ۰,۹۴۵ به دست آمد. از آنجاکه تمامی این مقادیر بالاتر از حد آستانه ۰,۷۰ هستند، می توان نتیجه گرفت که ابزارهای اندازه گیری از پایایی بسیار مطلوبی برخوردارند.

جدول ۱. شاخص های پایایی و روایی همگرا برای متغیرهای پژوهش

شاخص ave	پایایی مرکب	پایایی	
0.619	0.951	0.944	اعتیاد به اینترنت
0.627	0.962	0.957	بیگانگی اجتماعی
0.623	0.952	0.945	حمایت ادراک شده

نتایج جدول شماره ۱ نشان می دهد که شاخص های پایایی و روایی همگرا برای تمامی متغیرهای پژوهش در سطح قابل قبول قرار دارند. مقدار آلفای کرونباخ برای اعتیاد به اینترنت برابر با ۰,۹۴۴، برای بیگانگی اجتماعی ۰,۹۵۷ و برای حمایت اجتماعی ادراک شده ۰,۹۴۵ به دست آمد که همگی بالاتر از ۰,۷ بوده و بیان گر پایایی مطلوب ابزارها هستند.

جدول ۲. ماتریس فورنل و لارکر برای بررسی روایی واگرا

حمایت ادراک شده	بیگانگی اجتماعی	اعتیاد به اینترنت	
		0.787	اعتیاد به اینترنت
	0.792	0.786	بیگانگی اجتماعی
-0.870	0.789	-0.760	حمایت ادراک شده

نتایج جدول شماره ۲ مربوط به ماتریس فورنل و لارکر نشان می دهد که مقدار جذر میانگین واریانس استخراج شده (AVE) برای هر سازه، در قطر اصلی ماتریس درج شده است. این مقادیر برای اعتیاد به اینترنت ۰,۷۸۷، برای بیگانگی

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

اجتماعی ۰,۷۹۲ و برای حمایت اجتماعی ادراک شده ۰,۸۷۰- گزارش گردید. همان‌طور که مشاهده می‌شود، مقادیر قطر اصلی بزرگ‌تر از ضرایب همبستگی میان متغیرها هستند؛ بنابراین شرط فورنل و لارکر برقرار بوده و روایی واگرایی سازه‌ها مورد تأیید قرار می‌گیرد. گردآوری داده‌ها در نیم‌سال دوم سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ انجام شد. بدین منظور، پرسش-نامه‌ها به دو شیوه حضوری و آن‌لاین توزیع شدند. نسخه حضوری در کلاس‌های درس و فضاهای عمومی دانشگاه توزیع و پس از اطمینان از تکمیل صحیح، جمع‌آوری شد. نسخه آن‌لاین نیز از طریق بستر آموزشی دانشگاه در اختیار دانشجویان قرار گرفت و گزینه‌ها به صورت اجباری تنظیم شده بود تا از ناقص‌بودن پاسخ‌ها جلوگیری شود. پیش از تحلیل داده‌ها، پرسش‌نامه‌های ناقص یا دارای الگوی پاسخ‌دهی غیرواقعی حذف شدند. تحلیل داده‌ها در دو سطح توصیفی و استنباطی انجام گرفت. در بخش توصیفی، شاخص‌هایی نظیر فراوانی، میانگین و انحراف معیار برای توصیف ویژگی‌های جمعیت‌شناختی و متغیرهای اصلی پژوهش محاسبه شد. در بخش استنباطی، ابتدا از ضریب همبستگی پیرسون برای بررسی روابط اولیه میان متغیرها استفاده شد. سپس، برای آزمون اثرات مستقیم متغیرها از رگرسیون چندمتغیره بهره گرفته شد و نقش میانجی حمایت اجتماعی با استفاده از روش بوت‌استرپ در چارچوب مدل‌یابی معادلات ساختاری آزمون گردید. تمامی تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS نسخه ۲۶ و PLS انجام و بوت‌استرپ در نرم‌افزار PLS آزمون شد. تمامی مراحل تحلیل با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS (نسخه ۲۶) و PLS انجام شد.

تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای پژوهش

۱. اعتیاد به فضای مجازی (متغیر مستقل)

تعریف نظری:

اعتیاد به فضای مجازی نوعی اعتیاد رفتاری است که به الگوی استفاده افراطی، مداوم و کنترل‌نشده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی اشاره دارد؛ الگویی که با اشتغال ذهنی شدید، ناتوانی در کاهش استفاده، احساس ناراحتی در صورت قطع دسترسی و بروز پیامدهای منفی در روابط اجتماعی، عملکرد تحصیلی و زندگی روزمره همراه است. در چارچوب مدل

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

پژوهش حاضر، اعتیاد به فضای مجازی به عنوان عاملی در نظر گرفته می‌شود که می‌تواند به طور مستقیم بیگانگی اجتماعی را افزایش داده و به طور غیرمستقیم از طریق تضعیف حمایت اجتماعی، این اثر را تشدید کند.

تعریف عملیاتی:

جدول ۳. سؤالات پرسش‌نامه اعتیاد به اینترنت (فضای مجازی)

ردیف	سؤال
۱	بیش از زمانی که قصد دارم در اینترنت یا فضای مجازی وقت می‌گذرانم.
۲	استفاده از اینترنت باعث شده زمان خواب من کاهش یابد.
۳	احساس می‌کنم بدون اینترنت یا فضای مجازی دچار بی‌قراری می‌شوم.
۴	استفاده از اینترنت باعث اختلال در انجام وظایف تحصیلی یا شغلی من شده است.
۵	ترجیح می‌دهم وقت آزاد خود را به جای ارتباط حضوری، در اینترنت بگذرانم.
۶	بارها تلاش کرده‌ام استفاده از اینترنت را کاهش دهم اما موفق نبوده‌ام.
۷	اطرافیانم از میزان استفاده من از اینترنت گلایه دارند.
۸	هنگام استفاده از اینترنت متوجه گذر زمان نمی‌شوم.
۹	برای فرار از مشکلات یا احساسات منفی به اینترنت پناه می‌برم.
۱۰	استفاده از اینترنت بر روابط خانوادگی یا اجتماعی من تأثیر منفی گذاشته است.

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

بیگانگی اجتماعی (متغیر وابسته)

تعریف نظری:

بیگانگی اجتماعی به وضعیتی روانی-اجتماعی اطلاق می‌شود که فرد در آن احساس انزوا، گسست از جامعه، کاهش تعلق اجتماعی، بی‌معنایی و ضعف پیوندهای اجتماعی را تجربه می‌کند. براساس نظریه‌های جامعه‌شناختی، بیگانگی اجتماعی زمانی تشدید می‌شود که مشارکت اجتماعی کاهش یابد و روابط اجتماعی معنادار جای خود را به تعاملات سطحی یا مجازی بدهند. در مدل پژوهش حاضر، بیگانگی اجتماعی پیامد اجتماعی اعتیاد به فضای مجازی تلقی می‌شود که شدت آن می‌تواند تحت تأثیر سطح حمایت اجتماعی فرد قرار گیرد.

جدول ۴. سوالات پرسش‌نامه بیگانگی اجتماعی

ردیف	سؤال
1	احساس می‌کنم از جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنم فاصله گرفته‌ام.
2	اغلب احساس تنهایی می‌کنم.
3	احساس می‌کنم دیگران مرا درک نمی‌کنند.
4	ارتباط صمیمانه‌ای با اطرافیانم ندارم.
5	احساس می‌کنم در جمع‌ها جایی ندارم.
6	نسبت به مسائل اجتماعی اطرافم بی‌تفاوت شده‌ام.
7	احساس می‌کنم جامعه برای من ارزش و اهمیت قائل نیست.
8	ترجیح می‌دهم بیشتر اوقات تنها باشم.
9	احساس می‌کنم از دیگران جدا و منزوی هستم.
10	به‌سختی می‌توانم با دیگران ارتباط مؤثر برقرار کنم.

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

۳. حمایت اجتماعی ادراک شده (متغیر میانجی)

تعریف نظری:

حمایت اجتماعی ادراک شده به برداشت و ادراک فرد از میزان در دسترس بودن منابع حمایتی عاطفی، اطلاعاتی و ابزاری از سوی دیگران اشاره دارد. این منابع می‌توانند شامل خانواده، دوستان و افراد مهم زندگی باشند. در چارچوب نظری پژوهش حاضر و براساس مدل بافر استرس، حمایت اجتماعی به‌عنوان یک سازه محافظتی عمل می‌کند که می‌تواند اثرات منفی اعتیاد را به فضای مجازی بر پیامدهای اجتماعی، از جمله بیگانگی اجتماعی، کاهش دهد.

تعریف عملیاتی:

در این پژوهش، حمایت اجتماعی ادراک شده با استفاده از پرسش‌نامه حمایت اجتماعی ادراک شده (MSPSS) شامل ۱۲ گویه (گویه‌های C1 تا C12 در مدل) و در سه بعد حمایت خانواده، حمایت دوستان و حمایت افراد مهم زندگی اندازه‌گیری شده است. نمره‌گذاری براساس طیف پنج‌درجه‌ای لیکرت انجام شده و نمره بالاتر نشان‌دهنده سطح بالاتر حمایت اجتماعی ادراک شده است.

جدول ۵. سؤالات پرسش‌نامه حمایت اجتماعی ادراک شده

ردیف	سؤال
1	در مواقع مشکل، افرادی هستند که بتوانم روی کمک آن‌ها حساب کنم.
2	خانواده‌ام در شرایط سخت از من حمایت می‌کنند.
3	دوستانم به مشکلات و دغدغه‌های من توجه نشان می‌دهند.
4	احساس می‌کنم افرادی هستند که مرا دوست دارند و به من اهمیت می‌دهند.
5	در مواقع نیاز می‌توانم از اطرافیانم کمک بگیرم.
6	خانواده‌ام مرا در تصمیم‌گیری‌ها حمایت می‌کنند.

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

دوستانم مرا درک می کنند.	7
در زندگی احساس تنهایی نمی کنم.	8
افرادى هستند که در شرایط بحرانی کنار من می مانند.	9
از حمایت عاطفی اطرافیانم برخوردار هستم.	10

یافته‌ها

نتایج جدول توزیع فراوانی متغیرهای جمعیت‌شناختی نشان داد که از میان ۳۸۴ نفر شرکت‌کننده، ۲۰۹ نفر (۵۴/۴ درصد) دختر و ۱۷۵ نفر (۴۵/۶ درصد) پسر بودند. از نظر گروه سنی، بیشترین فراوانی مربوط به گروه ۲۳ تا ۲۵ سال با ۶/۲۷ درصد و کم‌ترین مربوط به گروه زیر ۲۰ سال با ۱۹ درصد است. از نظر مقطع تحصیلی، بیشترین سهم متعلق به کارشناسی با ۲۸ درصد و کم‌ترین مربوط به کارشناسی ارشد با ۷/۲۳ درصد بود. در بین رشته‌های تحصیلی نیز توزیع تقریباً یکنواخت بوده و علوم انسانی با ۱۸ درصد، علوم پایه و فنی - مهندسی هر کدام با ۶/۱۶ درصد، هنر و پزشکی و پیراپزشکی هر کدام با ۷/۱۷ درصد و سایر رشته‌ها با ۴/۱۳ درصد گزارش شدند. همچنین، نتایج مربوط به میانگین استفاده روزانه از اینترنت نشان داد که بین گروه‌ها تقریباً توزیع متعادلی وجود دارد، به طوری که حدود یک پنجم پاسخ‌گویان در هر کدام از دسته‌های «کم‌تر از یک ساعت»، «۱ تا ۳ ساعت»، «۳ تا ۵ ساعت» و «بیش از ۵ ساعت» قرار گرفته‌اند.

جدول ۶. توزیع فراوانی پاسخ‌گویان بر حسب ویژگی‌های جمعیت‌شناختی

متغیر	فراوانی	درصد
جنسیت	دختر	54.4
	پسر	45.6
	کل	100.0
گروه سنی	کم‌تر از ۲۰ سال	19.0

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

درصد	فراوانی	متغیر	
27.1	104	۲۱ تا ۲۲ سال	
27.6	106	۲۳-۲۵	
26.3	101	+۲۵	
100.0	384	کل	
24.3	85	کاردانی	تحصیلات
28.0	98	کارشناسی	
23.7	83	کارشناسی ارشد	
24.0	84	دکتری	
100.0	350	کل	
18.0	63	علوم انسانی	رشته تحصیلی
16.6	58	علوم پایه	
16.6	58	فنی و مهندسی	
17.7	62	هنر	
17.7	62	پزشکی و پیراپزشکی	
13.4	47	سایر	
100.0	350	کل	
20.3	78	کمتر از ۱ ساعت	میانگین استفاده از اینترنت
21.1	81	۱-۳ ساعت	
19.8	76	۳-۵ ساعت	
18.2	70	بیش از ۵ ساعت	
20.6	79	کمتر از ۱ ساعت	
100.0	384	کل	

نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که بین متغیرهای اصلی پژوهش همبستگی معناداری وجود دارد. اعتیاد به اینترنت با بیگانگی اجتماعی دارای رابطه مثبت و قوی با ضریب همبستگی ۰,۷۶۹ و سطح معنی‌داری به‌دست‌آمده برابر با ۰,۰۰۰

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

است. همچنین، اعتیاد به اینترنت با حمایت اجتماعی رابطه منفی معنادار دارد ($r = -0.749$, $Sig = 0.000$). علاوه بر این، بین بیگانگی اجتماعی و حمایت اجتماعی نیز رابطه منفی بسیار قوی مشاهده شد، به طوری که ضریب همبستگی -0.870 و سطح معنی داری به دست آمده برابر با 0.000 گزارش گردید. این یافته‌ها بیان گر آن است که افزایش اعتیاد به اینترنت به افزایش بیگانگی اجتماعی منجر می‌شود و درعین حال، حمایت اجتماعی می‌تواند نقش بازدارنده در بروز اعتیاد به اینترنت و بیگانگی اجتماعی داشته باشد.

جدول ۷. ماتریس همبستگی بین متغیرهای اصلی پژوهش

حمایت اجتماعی	بیگانگی اجتماعی	اعتیاد به اینترنت		
		1	ضریب همبستگی	اعتیاد به اینترنت
-0.749^{**}	0.769^{**}		سطح معنی داری	
384	384	384	تعداد	
		0.769^{**}	ضریب همبستگی	بیگانگی اجتماعی
-0.870^{**}	1	0.000	سطح معنی داری	
384	384	384	تعداد	
		-0.749^{**}	ضریب همبستگی	حمایت اجتماعی
1	-0.870^{**}	0.000	سطح معنی داری	
384	384	384	تعداد	

جدول شماره ۸، نتایج آزمون سوبل را برای بررسی نقش میانجی بیگانگی اجتماعی در رابطه بین بی‌عدالتی ادراک شده و وندالیسم نشان می‌دهد. براساس مقادیر به دست آمده، ضریب مسیر از بی‌عدالتی ادراک شده به بیگانگی اجتماعی برابر با 0.161 و از بیگانگی اجتماعی به وندالیسم برابر با 0.680 است. با استفاده از این ضرایب و انحراف معیارهای مربوطه، مقدار Z برابر با 2.398 به دست آمد که در سطح معناداری 0.016 ، کوچک‌تر از 0.05 بوده و در نتیجه، معنادار تلقی می‌شود.

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

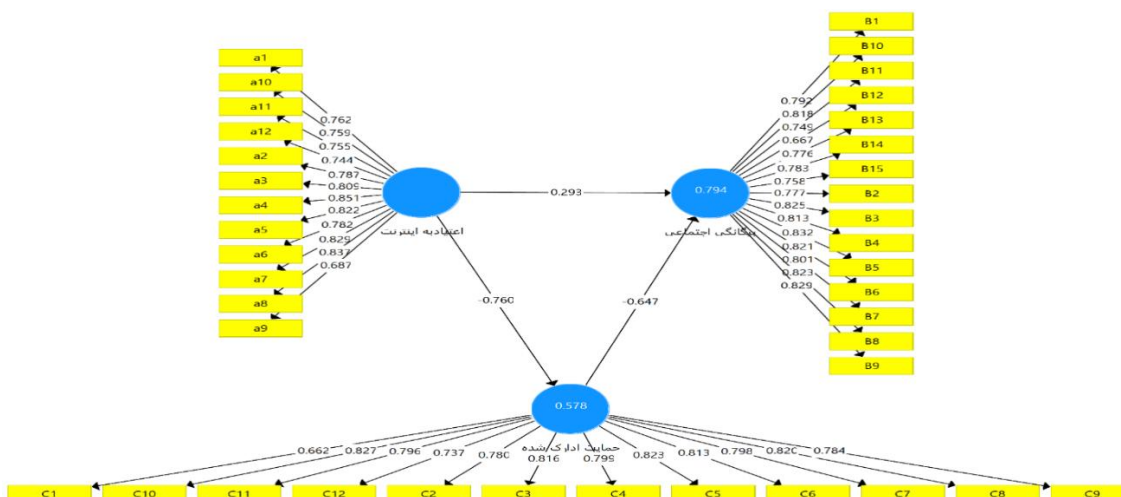
(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمد رضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

این یافته حاکی از آن است که بیگانگی اجتماعی به طور معناداری نقش میانجی را در تأثیر بی عدالتی ادراک شده بر وندالیسم ایفا می کند و نشان می دهد که احساس بی عدالتی می تواند از طریق افزایش بیگانگی اجتماعی، به بروز رفتارهای وندالیستی در میان نوجوانان منجر شود.

جدول ۸. نتایج آزمون سوبل برای بررسی اثر میانجی بیگانگی اجتماعی

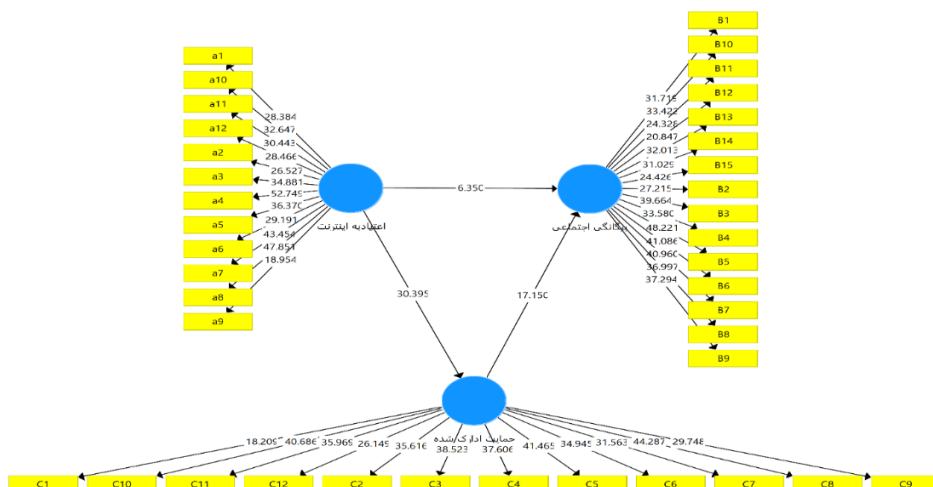
مسیر میانجی گری	ضریب مسیر a	انحراف معیار a (Sa)	ضریب مسیر b	انحراف معیار b (Sb)	مقدار Z	سطح معناداری (p)	نتیجه
اعتیاد به اینترنت ← حمایت اجتماعی ادراک شده ← بیگانگی اجتماعی	0.161	0.066	0.680	0.051	2.398	0.016*	معنادار

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

نمودار ۱. مدل معادلات ساختاری (SEM) برای بررسی نقش حمایت ادراک شده در اعتیاد به اینترنت و بیگانگی اجتماعی
براساس ضرایب استاندارد شده

نمودار ۲. مدل معادلات ساختاری (SEM) برای بررسی نقش حمایت ادراک شده در اعتیاد به اینترنت و بیگانگی اجتماعی
براساس ضرایب معناداری

نتایج تحلیل مسیر نشان داد که اعتیاد به اینترنت با ضریب 0.293 اثر مثبت و معناداری بر بیگانگی اجتماعی دارد و درعین حال با ضریب -0.760 اثر منفی و معناداری بر حمایت اجتماعی ادراک شده گذاشته است. از سوی دیگر، حمایت اجتماعی ادراک شده نیز با ضریب -0.647 تأثیر منفی و معناداری بر بیگانگی اجتماعی نشان داد. این یافته‌ها حاکی از آن است که اعتیاد به اینترنت نه تنها به طور مستقیم سطح بیگانگی اجتماعی را افزایش می‌دهد، بلکه با کاهش حمایت اجتماعی ادراک شده نیز به صورت غیرمستقیم موجب تشدید بیگانگی اجتماعی می‌شود.

جدول ۹. نتایج تحلیل مسیر بین متغیرهای مدل پژوهش

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمد رضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

مسیر	ضریب استاندارد شده	انحراف معیار	عدد t	سطح معنی داری
اعتیاد به اینترنت -> بیگانگی اجتماعی	0.293	0.046	6.35	0
اعتیاد به اینترنت -> حمایت ادراک شده	-0.76	0.025	30.395	0
حمایت ادراک شده -> بیگانگی اجتماعی	-0.647	0.038	17.15	0

نتایج تحلیل مسیر نشان می‌دهد که اعتیاد به اینترنت تأثیر مستقیمی بر افزایش بیگانگی اجتماعی دارد. ضریب استاندارد شده این مسیر برابر با ۰,۲۹۳ بوده که در سطح اطمینان بسیار بالا (سطح معنی داری ۰,۰۰۰) معنادار گزارش شده است. به عبارت دیگر، با افزایش شدت اعتیاد به اینترنت، احساس بیگانگی اجتماعی در میان افراد تقویت می‌شود. از سوی دیگر، اعتیاد به اینترنت رابطه‌ای منفی و بسیار قوی با حمایت اجتماعی ادراک شده نشان داد. ضریب این مسیر برابر با -۰,۷۶ است که با عدد t معنادار (۳۰,۳۹۵) بیان‌گر آن است که استفاده افراطی از اینترنت سبب کاهش احساس دریافت حمایت اجتماعی می‌شود. همچنین نتایج نشان داد که حمایت ادراک شده اجتماعی خود تأثیری منفی و معنادار بر بیگانگی اجتماعی دارد ($t=17.15, \beta=-0.647$)؛ بدین معنا که هرچه افراد حمایت بیشتری را از سوی خانواده، دوستان و جامعه دریافت کنند، احساس بیگانگی اجتماعی آن‌ها کاهش می‌یابد. در مجموع، این یافته‌ها بر نقش کلیدی حمایت اجتماعی در تعدیل پیامدهای منفی اعتیاد به اینترنت و کاهش احساس بیگانگی تأکید دارند.

جدول ۱۰. تأثیر اعتیاد به اینترنت بر بیگانگی اجتماعی با نقش میانجی حمایت ادراک شده اجتماعی

مسیر	ضریب استاندارد شده	انحراف معیار	مقدار t	سطح معنی داری
اعتیاد به اینترنت -> بیگانگی اجتماعی	0.293	0.046	6.35	0
اعتیاد به اینترنت -> حمایت ادراک شده	-0.76	0.025	30.395	0

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

0	17.15	0.038	-0.647	حمایت ادراک‌شده - بیگانگی اجتماعی
---	-------	-------	--------	-----------------------------------

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تبیین رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی و بررسی نقش میانجی حمایت اجتماعی ادراک‌شده در میان دانشجویان انجام شد. با توجه به گسترش روزافزون استفاده از فضای مجازی و پیامدهای اجتماعی و روانی آن، این پژوهش تلاش کرد با اتکا بر مبانی نظری معتبر و شواهد تجربی، الگویی مفهومی برای درک بهتر سازوکارهای تأثیرگذاری فضای مجازی بر روابط اجتماعی دانشجویان ارائه دهد. در این راستا، سه چارچوب نظری وابستگی رفتاری، بیگانگی اجتماعی سیمن و نظریه حمایت اجتماعی (مدل بافر استرس) به‌عنوان مبنای تبیینی پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. فرضیه‌های پژوهش عبارت‌اند از: براساس چارچوب نظری و اهداف پژوهش، فرضیه‌های زیر مورد آزمون قرار گرفتند: اعتیاد به فضای مجازی تأثیر مثبت و معناداری بر بیگانگی اجتماعی دارد. اعتیاد به فضای مجازی تأثیر منفی و معناداری بر حمایت اجتماعی ادراک‌شده دارد. حمایت اجتماعی ادراک‌شده تأثیر منفی و معناداری بر بیگانگی اجتماعی دارد و حمایت اجتماعی ادراک‌شده در رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی نقش میانجی ایفا می‌کند.

این پژوهش نشان داد که اعتیاد به فضای مجازی به‌طور معناداری با افزایش بیگانگی اجتماعی در میان دانشجویان مرتبط است و حمایت اجتماعی نقش میانجی مهمی در این رابطه ایفا می‌کند. به بیان دقیق‌تر، نتایج تحلیل مسیر نشان داد که اعتیاد به اینترنت هم به‌صورت مستقیم موجب تشدید بیگانگی اجتماعی می‌شود و هم از طریق کاهش حمایت اجتماعی ادراک‌شده، به‌طور غیرمستقیم این پیامد را تقویت می‌کند. در مقابل، حمایت اجتماعی به‌ویژه از سوی خانواده، دوستان و شبکه‌های نزدیک، اثر حفاظتی قابل توجهی در کاهش احساس بیگانگی و تضعیف اثرات منفی استفاده افراطی از فضای مجازی دارد. یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که اعتیاد به فضای مجازی تأثیر مثبت و معناداری بر بیگانگی اجتماعی دانشجویان دارد. این نتیجه با یافته‌های پژوهش‌های داخلی هم‌سو است. به‌طور مشخص، نتایج پژوهش سعادت‌ی (۱۴۰۴) نشان داد که استفاده افراطی از فضای مجازی با افزایش احساس بیگانگی اجتماعی رابطه مستقیم دارد؛ به‌گونه‌ای

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمد رضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

که کاهش تعاملات واقعی و جایگزینی آن‌ها با روابط مجازی، پیوندهای اجتماعی دانش‌آموزان را تضعیف می‌کند. همچنین، یافته‌های حسینی (۱۴۰۳) مبنی بر نقش دل‌بستگی ناایمن و چشم‌انداز زمانی منفی در پیش‌بینی اعتیاد به اینترنت، به‌طور غیرمستقیم مؤید این نتیجه است؛ زیرا این عوامل شناختی-هیجانی می‌توانند زمینه‌ساز انزوای اجتماعی و بیگانگی شوند. در مطالعات خارجی نیز پژوهش‌هایی نظیر هویی^۱ (۲۰۱۲) و جائوآ و همکاران (۲۰۱۶) نشان داده‌اند که متغیرهایی مانند تنهایی، رویدادهای زندگی و حمایت اجتماعی می‌توانند نقش میانجی مهمی در تبیین پیامدهای روانی-اجتماعی اعتیاد به اینترنت ایفا کنند. اعتیاد اینترنتی با افزایش احساس تنهایی، کاهش مشارکت اجتماعی و تضعیف روابط اجتماعی همراه است که همگی مؤلفه‌هایی از بیگانگی اجتماعی به‌شمار می‌روند. یافته دوم پژوهش نشان داد که اعتیاد به فضای مجازی تأثیر منفی و معناداری بر حمایت اجتماعی ادراک‌شده دارد. این نتیجه با پیشینه داخلی و خارجی همخوانی دارد. در این زمینه، گروند و نظری (۱۴۰۱) در مرور نظام‌مند مطالعات داخلی نشان دادند که کاهش حمایت اجتماعی یکی از پیشایندهای مهم اعتیاد به اینترنت است. همچنین، یوسفی، رستمی و حاجی‌زاده (۱۳۹۸) دریافتند که حمایت اجتماعی ادراک‌شده رابطه منفی معناداری با اعتیاد به اینترنت دارد. این یافته‌ها نشان می‌دهد که وابستگی به فضای مجازی می‌تواند به تضعیف شبکه‌های حمایتی واقعی منجر شود. در سطح بین‌المللی نیز، لینگ^۳ و همکاران (۲۰۱۸) نشان دادند که اگرچه حمایت اجتماعی آن‌لاین می‌تواند تا حدی نیازهای ارتباطی را جبران کند، اما حمایت اجتماعی آف‌لاین نقش مؤثرتری در کاهش اعتیاد اینترنتی و پیامدهای اجتماعی آن دارد. این نتایج با یافته پژوهش حاضر مبنی بر کاهش حمایت اجتماعی ادراک‌شده در اثر اعتیاد به فضای مجازی هم‌سو است. یافته سوم پژوهش حاکی از آن بود که حمایت اجتماعی ادراک‌شده تأثیر منفی و معناداری بر بیگانگی اجتماعی دارد. این نتیجه با بخش قابل توجهی از پیشینه پژوهش همخوان است. پورنقاش تهرانی و خاکی‌صدیق (۱۴۰۱) نشان دادند که حمایت اجتماعی می‌تواند اثر عوامل خطر فردی را بر گرایش به استفاده افراطی از شبکه‌های اجتماعی کاهش دهد. همچنین، مطالعات خارجی مانند پژوهش میو و همکاران (۲۰۱۴) و لیو و همکاران (۲۰۲۳) تأکید کرده‌اند که حمایت اجتماعی با کاهش استرس، اضطراب و احساس انزوا، نقش مهمی در حفظ سلامت روان و اجتماعی افراد ایفا می‌کند. از این منظر، حمایت اجتماعی می‌تواند با تقویت احساس تعلق و پیوندهای

¹ Hui

² Gao

³ Ling

اجتماعی، از شکل‌گیری بیگانگی اجتماعی جلوگیری کند؛ نتیجه‌ای که با یافته پژوهش حاضر هم‌سو است. یافته چهارم و کلیدی پژوهش نشان داد که حمایت اجتماعی ادراک‌شده نقش میانجی معناداری در رابطه بین اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی ایفا می‌کند. این یافته با نتایج پژوهش‌های داخلی و خارجی که بر نقش میانجی یا تعدیل‌گر حمایت اجتماعی تأکید داشته‌اند، همخوانی دارد. برای مثال، پورنقاش تهرانی و خاکی صدیق (۱۴۰۱) نقش میانجی حمایت اجتماعی را در رابطه بین سبک دل‌بستگی نایمن و اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی تأیید کردند. در مطالعات خارجی نیز شنگ، ژو و تنگ (۲۰۲۲) نشان دادند که حمایت اجتماعی می‌تواند اثرات منفی ترومای دوران کودکی را بر اعتیاد به اینترنت کاهش دهد. همچنین، Cui et al. (۲۰۲۱) نقش میانجی متغیرهایی مانند تاب‌آوری و کاهش استرس را در این رابطه گزارش کردند. این یافته‌ها مؤید آن است که حمایت اجتماعی می‌تواند به‌عنوان یک سازوکار محافظتی، شدت اثرات منفی اعتیاد به فضای مجازی را بر پیامدهای اجتماعی، از جمله بیگانگی اجتماعی، کاهش دهد. در مجموع، مقایسه یافته‌های پژوهش حاضر با پیشینه تجربی نشان می‌دهد که نتایج این مطالعه با بخش عمده‌ای از پژوهش‌های داخلی و خارجی هم‌سو است و درعین حال، با ارائه یک مدل میانجی‌گرانه منسجم، گامی فراتر از بسیاری از مطالعات پیشین برداشته است. نوآوری اصلی پژوهش حاضر در آن است که با تمرکز هم‌زمان بر اعتیاد به فضای مجازی، بیگانگی اجتماعی و حمایت اجتماعی ادراک‌شده در بستر دانشگاهی، خلأ موجود در ادبیات پژوهش داخلی را تا حد قابل توجهی پوشش داده و شواهد تجربی جدیدی در تأیید نقش میانجی حمایت اجتماعی ارائه می‌دهد. یافته‌ها با نظریه سرمایه اجتماعی Putnam (۲۰۰۰) هم‌راستا هستند که تأکید می‌کند ضعف در پیوندهای اجتماعی و کاهش تعاملات واقعی می‌تواند منجر به افزایش انزوا و بیگانگی شود. همچنین، براساس نظریه «حمایت اجتماعی ادراک‌شده» (Zimet et al., 1988)، حمایت اجتماعی به‌عنوان یک منبع روانی-اجتماعی عمل کرده و با ایجاد حس تعلق، معنا و ارزشمندی، اثرات منفی وابستگی به اینترنت را کاهش می‌دهد. این همخوانی نظری نشان می‌دهد که درک حمایت اجتماعی نه تنها پیامدهای روانی اعتیاد اینترنتی را تعدیل می‌کند، بلکه به‌عنوان یک سپر اجتماعی از دانشجویان در برابر بیگانگی محافظت می‌نماید. یافته‌های حاضر با نتایج مطالعات پیشین مانند Sangani et al. (2019) و Cui & Chi (2021) هم‌سو است که نشان داده‌اند حمایت اجتماعی می‌تواند اثرات منفی استفاده افراطی از اینترنت را کاهش دهد. به‌ویژه، نتایج مشابهی در تحقیقات Lin et al. (2018) گزارش شده که حمایت اجتماعی آن‌لاین و آف‌لاین هر دو نقش محافظتی دارند.

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمدرضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

پژوهش حاضر علاوه بر تأیید این نتایج، با تمرکز بر جامعه دانشگاهی، اهمیت حمایت تحصیلی و خانوادگی را در کاهش بیگانگی اجتماعی برجسته کرده است. یکی از دستاوردهای نوآورانه این تحقیق، تأکید بر نقش دوگانه حمایت اجتماعی است: نخست به عنوان متغیر میانجی که رابطه اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی را توضیح می‌دهد و دوم به عنوان منبع مستقل که مستقیماً بیگانگی اجتماعی را کاهش می‌دهد. این یافته نشان می‌دهد که حمایت اجتماعی نه فقط عامل جانبی، بلکه سازوکاری محوری در فهم پیامدهای روانی-اجتماعی اعتیاد به اینترنت است. از نظر عملی، نتایج این پژوهش می‌تواند راهنمایی برای سیاست‌گذاران آموزشی و روان‌شناسان دانشگاهی باشد. تقویت شبکه‌های حمایتی در دانشگاه، برنامه‌های مشاوره‌ای و افزایش تعاملات چهره‌به‌چهره می‌تواند به طور مؤثری در کاهش بیگانگی دانشجویان نقش داشته باشد. همچنین، طراحی کارگاه‌های مهارت‌های اجتماعی و آموزش سواد رسانه‌ای برای مدیریت استفاده از فضای مجازی می‌تواند به ارتقاء سلامت اجتماعی دانشجویان کمک کند. این تحقیق در تقاطع علوم انسانی، علوم رفتاری و فناوری‌های دیجیتال قرار دارد. از منظر مهندسی اجتماعی و طراحی پلتفرم‌های آنلاین، نتایج می‌تواند به توسعه الگوریتم‌ها و محیط‌های دیجیتالی منجر شود که تعاملات مثبت و پیوندهای واقعی را تقویت می‌کنند. در حوزه روان‌شناسی و علوم تربیتی نیز می‌توان از این یافته‌ها برای مداخلات حمایتی و کاهش آسیب‌های ناشی از اعتیاد اینترنتی بهره گرفت. با وجود اعتبار روش‌شناسی، این پژوهش با محدودیت‌هایی روبه‌رو بود. نخست، استفاده از طرح مقطعی امکان استنتاج علی دقیق را کاهش می‌دهد. دوم، داده‌های خودگزارشی احتمال بروز سوگیری پاسخ را افزایش می‌دهند. سوم، نمونه مورد بررسی محدود به دانشگاه‌های تهران بوده و تعمیم نتایج به سایر جمعیت‌ها باید با احتیاط صورت گیرد. برای پژوهش‌های آتی، توصیه می‌شود از طرح‌های طولی یا مداخلاتی استفاده شود تا تغییرات اعتیاد اینترنتی و بیگانگی اجتماعی در طول زمان بررسی گردد. همچنین، گنجاندن متغیرهای تعدیل‌گر مانند تاب‌آوری، سبک‌های دلبستگی و کیفیت روابط خانوادگی می‌تواند به غنای تحلیل بیفزاید. مطالعه مقایسه‌ای میان حمایت اجتماعی آنلاین و آفلاین نیز می‌تواند به روشن‌تر شدن نقش منابع حمایتی در عصر دیجیتال کمک کند.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسؤل، این مقاله حامی مالی نداشته است.

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه بوعلی سینا و مقایسه آن با سطح ملی

اسماعیل بلالی، علی محمد قدسی، جواد افشارکهن، محمد تقی سبزه‌ای

منابع

- Alipour, H., Sharifi, M., & Mahmoudi, N. (2021). The role of social support and family relationship quality in predicting Internet addiction. *Family Psychology Journal*, 5(3), 45–60. (In Persian)
- Birami, M., Movahedi, Y., & Movahedi, M. (2014). The relationship between perceived social support and socio-emotional loneliness with Internet addiction among university students. *Social Cognition Quarterly*, 3(2), 109–122. (In Persian)
- Chu, X., Li, Y., Wang, P., Zeng, P., & Lei, L. (2021). Social support and cyberbullying for university students: The mediating role of internet addiction and the moderating role of stress. *Current Psychology*, 42, 2014–2022. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01739-2>
- Cui, X., & Chi, X. (2021). The relationship between social support and Internet addiction among Chinese adolescents during the COVID-19 pandemic: A multiple mediation model of resilience and post-traumatic stress disorder symptoms. *Psychology Research and Behavior Management*, 14, 1665–1674. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S314947>

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمد رضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

Dao-qu, D. (2013). Relationships between life events, online social support and internet addiction disorder. *Chinese Journal of Clinical Psychology*. <https://consensus.app/papers/relationships-between-life-eventsonline-social-support-dao-qu/0a443f5bc13e5010b593f3263fe19275>

Doğrusever, C., & Bilgin, M. (2025). From family social support to problematic Internet use: A serial mediation model of hostility and depression. *BMC Psychology*, 13, 178. <https://doi.org/10.1186/s40359-025-02535-0>

Gao, J., Wu, L., & Zhang, H. (2016). The relationship between Internet addiction and aggression: The mediating effects of life events and social support. *Chinese Journal of Behavioral Medicine and Brain Science*. <https://consensus.app/papers/the-relationship-between-internet-addiction-and-gao-jie/1cd0ef2207d05b128b07d4ac19a677c1>

Geround, M., & Nazari, M. (2022). Exploring the socio-cultural antecedents and consequences of Internet addiction using a systematic literature review. *Cultural and Communication Studies*, 18(2), 150–175. (In Persian)

Hoang, N., Tran, T., & Nguyen, L. (2022). The impact of perceived social support on internet addiction: The mediating role of emotional intelligence. *Journal of Behavioral Addictions*, 11(4), 921–933. <https://doi.org/10.1556/2006.2022.00059>

Hong, T., Dyakov, S., & Lee, M. (2021). The influence of self-identity on social support and internet addiction among university students. *Asian Journal of Social Psychology*, 24(3), 310–321. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12463>

Hosseini, A. (2024). Predicting Internet addiction based on time perspective types and insecure attachment. *Iranian Journal of Social Psychology*, 18(1), 55–72. (In Persian)

Hsu, Y. T., & colleagues. (2025). The protective power of social connectedness: Individual- and family-based social support in relation to psychological distress among youth. *Journal of Youth & Adolescence*, 54(6), 1120–1135. <https://doi.org/10.1017/example>

Huiling, L. (2012). The relationship between perceived social support and internet addiction: The mediating role of loneliness. *Journal of Psychology and Education*. <https://consensus.app/papers/the-relationship-between-psss-and-internet-addiction-the-huiling/20e968348e4850d880724138f7b94015>

Lin, M.-P., Wu, J., You, J., Chang, K.-M., Hu, W.-H., & Xu, S. (2018). Association between online and offline social support and internet addiction in a representative sample of senior high

school students in Taiwan: The mediating role of self-esteem. *Computers in Human Behavior*, 84, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.026>

Yousefi, Ziahossein, Hosseini, & Seyedzadeh. (2025). The relationship between social alienation and fear of financial crimes in Kabul city, Afghanistan. *Teachings of Criminal Law in Islamic Countries*, 2(1), 111–128. . (In Persian)

Ling, Y., Zhang, Y., Wang, J., & Jin, S. (2022). The relation between social support and internet addiction in adolescents. *Addictive Behaviors Reports*, 15, 100429. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2022.100429>

Lu, Y., Zhang, J., & Wang, L. (2023). The relationship between social support and internet addiction in Chinese freshmen: The mediating role of academic stress. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04554-7>

Miao, X., Zhang, J., & Li, C. (2024). Internet addiction and suicidal ideation in Chinese adolescents: The role of social support. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 18, 24. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00645-9>

Mousavi Seyed-olah, H., Ahmadi, S., & Mousavi, F. (2020). The prevalence of Internet addiction and the status of social network use among adolescents. *Journal of Community Education and Health*, 7(2), 98–107. (In Persian)

Nasiri, M., & Akbari, Sh. (2021). The relationship between family social support and online gaming addiction among adolescents. *Developmental Psychology Studies Quarterly*, 17(2), 123–140. (In Persian)

Pournaghash Tehrani, M., & Khaki Sediq, R. (2022). The mediating role of perceived social support in the relationship between attachment style and social network (Instagram) addiction. *Journal of Modern Psychology*, 16(4), 25–44. (In Persian)

Sangani, A., Jangi, P., & Homayouni, A. (2019). The relationship between social support and Internet addiction in nursing students: The role of mediating alexithymia. *Iranian Journal of Nursing Research*, 5(1), 1–20. <https://consensus.app/papers/uncorrected-proof-title-the-relationship-between-social-sangani-jangi/cf432071812654d58c17d0c925fbae43>

Sheng, Y., Zhou, Y., & Tang, W. (2022). The relationship between internet addiction and childhood trauma: The mediating role of social support. *Journal of Adolescence*, 94, 44–53. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2021.12.005>

نقش میانجی حمایت اجتماعی در پیوند میان اعتیاد به فضای مجازی و بیگانگی اجتماعی

(مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شاهدتهران)

محمد رضا حشمتی، اسدالله بابایی فر

Slimmen, S., & colleagues. (2025). The direct and indirect effects of social environmental conditions on student mental wellbeing. *Journal of Student Mental Health*, in press

Wei, H. W., Li, X., & Zhang, Y. (2025). The mediating effect of perceived social support on the relationship between Internet addiction and interpersonal problems. *Personality and Individual Differences*, 215, 112123. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2025.112123>

Yang, S.-Y. (2020). Effects of self-efficacy and self-control on Internet addiction in middle school students: A social cognitive theory-driven focus on the mediating influence of social support. *Child Health Nursing Research*, 26(3), 357–365. <https://doi.org/10.4094/chnr.2020.26.3.357>

Yousefi, S., Rostami, H., & Hajizadeh, F. (2019). Predicting Internet addiction based on self-esteem and perceived social support. *Journal of Health Psychology Research*, 12(3), 89–103. (In Persian)

Saadati, & Ghalich. (2025). The relationship between addiction to cyberspace and social alienation among citizens of Qazvin city. *Continuity and Social Change*, 3(2), 597–620. (In Persian)

Namani, & Salehi. (2025). Evaluating the quality of life model based on psychological capital components with the mediating role of perceived social support and religious beliefs among female-headed households. *Social Psychology Research*, 14(56), 75–96. (In Persian)

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30–41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

The mediating role of social support in the link between cyberspace addiction and social alienation (case study of Shahed University of Tehran students)

Mohammadreza Heshmati^۱, Asadollah Babaiefard^{*۲}

Date Received:
28 April 2025

Date Accepted:
21 August 2025

Keywords:
Internet Addiction; Social Alienation; Social support; Students; Structural Equation Modeling .

Abstract

The expansion of digital technologies and widespread access to cyberspace have significantly transformed students' lifestyles and social interactions. Alongside its educational and communicative benefits, excessive use of virtual space has raised concerns regarding negative psychosocial consequences, particularly social alienation. The present study aims to examine the relationship between virtual space addiction and social alienation, with an emphasis on the mediating role of social support among students of Shahed University in Tehran. This research adopted a quantitative approach and was conducted using a survey method. The statistical population consisted of all students of Shahed University, from whom 384 participants were selected through stratified random sampling. Data were collected using standardized questionnaires, including Young's Internet Addiction Test, the Social Alienation Scale, and the Multidimensional Scale of Perceived Social Support. The data were analyzed using correlation, regression, and structural equation modeling. The findings indicated that virtual space addiction directly and indirectly increases social alienation by reducing perceived social support. Strengthening social support can therefore mitigate the negative effects of excessive virtual space use.

¹ PhD in Sociology, Faculty of Law and Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran. rezaheshmaty1037@gmail.com

² Department of Social Sciences. Faculty of Law and Humanities, University of Kashan, Kashan, Iran. babaiefardm@gmail.com